

BALÁZS GÉZA – MINYA KÁROLY – PÖLCZ ÁDÁM

KÖZÖSSÉGI NYELVÉSZET

Kivonat

A közösségi tanulmány azt vizsgálja, hogy a magyar nyelvtudomány sokáig erőteljesebben közösségi (társadalmi, népszerű) paradigmája a rendszerváltozás (1990) környékén miként vált az elméletek és a nemzetköziesítés hangsúlyozásával és különösen a tudománymetria erőltetésével belterjessé. A tanulmány felvázolja a tudománymimelés (a tudományoskodó, a tudományt öncéllal másoló tevékenység), valamint a megoldásként kínálgató „lélekszerű” nyelvészet jellemzőit. A szerzők alapvetően egyetértve az elméleti és a nemzetközi szempontok figyelembevételével, ám éppen a mai, a társtudományokban már felbukkanó nemzetközi törekvések (közösségi pszichiátria, régészet, film, irodalom) kapcsán felhívják a figyelmet a közösségi szempontok érvényesítésére a magyar nyelvtudományban, valamint ehhez már meglévő példákat is felsorolnak.

Kulcsszavak: tudománymimelés, lélekszerű nyelvészet, tudománymetria, népi nyelvészet, közösségi nyelvészet, közösségi (részvételi) film/régészet/pszichiátria/irodalom, retorika, anyanyelvi piknik, szómagyarító

Az elveszett sokszínűség

Az 1990-es évekig a nyelvtudomány két régi, meghatározó, reprezentatív folyóirata, a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* tele volt színes, érdekes nyelv- és művelődéstörténeti „apróságokkal”, szómagyarázatokkal, nyelvjárási-nyelvi adatokkal, könyvismertetésekkel, beszámolókkal, sokfelől érkező írásokkal, hozzászólásokkal, az ezekre történő válaszokkal. Ha valaki (akár nem nyelvészként) előveszi ezeket a számokat, nem fogja letenni, mert annyi érdekességet talál bennünk. Ma viszont aligha akad olyan nyelvészeti folyóirat, amelyet nem nyelvészek böngésznének, igaz, már a nyelvészek többsége sem, hiszen a legtöbben kizárólag a saját, szűk kutatásaikhoz kapcsolódó írásokat olvasnak (ráadásul egy adott tudományos irányzat, másként „szekértáboron” belül).

Pusztán a példa kedvéért gyűjtöttünk néhány jellemző tanulmánycímet a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* 1910. évi évfolyamából:

Magyar Nyelvőr, 1910	Magyar Nyelv, 1910
Beke Ödön: Megfejtetlen névragok	Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása
Bíró Sándor: Mikszáth mondatszerkesztése	Gombocz Zoltán: Csiribiri
Borsodi László: Magyar köszöntések	Tolnai Vilmos: Délibáb, délibábos
Csúry Bálint: A metafora	Kóssa Gyula: Régi magyar gyógyszernevek
Fábián Imre: A tatatővárosi nyelvjárás	Bacsó Gyula: Az adavidéki nyelvjárás szókincséből
Györffy István: Az alföldi szarvasmarhák megjelölései	Rubinyi Mózes: Mikszáth nyelve
Horger Antal: Egy ismeretlen magyar hangtörvény	Lehr Albert: A részegség kifejezései
Kertész Manó: Az egyenrangú mondatrészek történetéhez	Berczik Árpád: A magyar szókincs pusztulása
Mikszáth Kálmán: A népmese	Szily Kálmán: A magyar természettudományi műnyelvről
Simonyi Zsigmond: Hangrövidítő képzők	Horger Antal: A szakadati nyelvjárás-sziget
Szűcsi József: Petőfi költői nyelve	Trócsányi Zoltán: A szentek szerepe a magyar nyelvben
Viski Károly: Komjáti Benedek nem bibliafordító	Melich János: A magyar nyelv szláv jövevényei
Zolnai Gyula: A Budapesti és németújvári glosszák	Gönczy Béla: Adatok nyelvünk újabb fejlődéséhez
Antibarus: Hibás szórend	Pais Dezső: Boráldó

Tehát valamikor a rendszerváltozás táján eltűnt az a sokszínű, kulturális nyelvészet, amely a kezdetektől jellemezte a magyar nyelvtudományt. A nyelvtudomány újabban egy nagy („érvényesnek” kikiáltott) tudományos divatirányzatnak rendeli alá magát: strukturalizmus, generatív és posztgeneratív grammatika, kognitív nyelvészet. Hiányzik a nyelvészeti közéletből a szélesebb körű, leginkább kulturálisnak nevezhető, több irányzatot magában foglaló, vagyis integratív nyelvészeti megközelítés. S hogy ez a jövőben még inkább így lesz, elegendő rápillantani egy egyetemi magyar nyelvészeti tanszék korábbi és mai tantárgylistájára. A korábbi, integratív tárgyak gyakorlatilag eltűntek, vagy csak nyomokban vannak: általános nyelvészet, hangtan, nyelvtörténet, leíró nyelvtan, jelentéstan, szókészlettan, irodalmi nyelv, stilisztika, nyelvművelés, helyesírás. Egyes egyetemi tanszékek szinte kizárólagossá tettek egy-egy területet: a generatív vagy kognitív nyelvészetet vagy éppen a névtant.

Az embereket minden korban érdekelte, így most is érdekli a nyelv. Legalább annyira, mint a történelem, a földrajz, a csillagászat. De ha megnézzük az igen tekintélyes nyelvtudományi szakirodalmi termést, azt tapasztalhat-

juk, hogy a kutatások, a megjelent művek, tanulmányok jó része messze eltávolodott a mindennapi emberek érdeklődésétől. Bár találkozunk olyan könyvcímekkel, amelyek még azt sugallják, hogy létezik sokszínű nyelvészet. Például magában a címben is: A sokszínű alkalmazott nyelvészet (2012). Vagy: A folyton megújuló nyelvészet (2011). Persze tartalmukban már nem tükrözik ezt. Természetesen akadnak olyan nyelvészeti munkák, amelyek aktuális, friss témákban színvonalasan és vonzó stílussal szólnak a nagyközönséghez, pl. Horváth Péter Iván: *(Ny)elvi kérdések* (2015), Grétsy László: *Anyanyelvünk tájain* (2016), H. Varga Márta: *Változó anyanyelvünk* (2019), Kemény Gábor: *Tanuljunk magyarul is!* (2020), Adamikné Jászó Anna: *A gondolatokhoz odataláló nyelv* (2020), Kicsi Sándor András: *Osztályozó nyelvészet* (2021), Nádasdy Ádám: *Szmoking és bermuda. Nyelvészeti írások* (2024), Minya Károly: *Derűs nyelvművelés* (2024).

Sok mindenről valamit, egy valamiről mindent – de mindig az egészre figyelve

A magyar nyelvtudomány szervezeti megalapozása és megerősödése a 19. században történt. Ha megnézzük az 1872-ben indult és ma is megjelenő *Magyar Nyelvőr* című folyóirat első évtizedeit, látjuk, mennyivel sokrétűbb, színesebb volt az akkori nyelvtudomány érdeklődési területe. Például sokkal többen, nem nyelvészek is írtak a lapba (vö. Balázs 2022a). Az egyes tudományterületek változása – bővülése vagy szűkülése – természetes folyamat. Kétféle tudományos érdeklődés van: az egyik szerint sok mindenről tudjunk valamit, a másik szerint egy valamiről tudjunk mindent. A tudomány mindenhatóságába vetett hit már a múlté, illetve az öntelt, gőgös emberek sajátja. Marad a valamiről tudjunk valamit, esetleg a mindenről tudjuk valamit, akárcsak parányi részletet, de mindig fontos a visszacsatolás, hogy ne vesszünk el a részletekben, a részletekből következtessünk (akár feltételes módon is, vagyis hipotetikusán) az egészre.

A 20. század végi tudomány elvész a parányi részletekben, és nem kíván az egészről beszélni. A nyelvészeknél már korábban elkezdődött ez a folyamat. A nyelvésznek indult Sebestyén Géza korábban így jellemezte ezt a helyzetet: „A nyelvben a nagy belső összefüggéseket keresni, ez a nyelvészetnek talán legméltóbb, de egyben legnehezebb feladata. Hallatlan nehézségének az az oka, hogy egyszerre két dolgot követel meg a tudóstól: igen nagy anyagismeretet és igen nagy áttekintő, szintetizáló képességet. Az utóbbi szárnyakat ad, az előbbi megment az üres spekulációktól” (Sebestyén 1939: 98). A tudományos világ nagy része a specializáció felé haladt, melynek betetőződése a posztmodern bizonytalanság, dekonstrukció, társadalmi konstruktivizmus,

morális relativizmus, sőt előírt beszédkód és a történeti-társadalmi zavarokat követően a lélektani és nyelvi elbizonytalanodás. A jelen helyzetet pontosan jellemzi Tánczos Vilmos (2007) kolozsvári néprajzkutató: „Manapság mindenki relativizál, dekonstruál, és ott gyengíti a hitet, a közösségi tudatot, ahol csak lehet. Ezt teszi a nyelvész, az irodalmár, az antropológus...”

A nyelvészet tévútja = nem társadalmi, nem hasznos

Persze erre mondhatjuk, hogy a tudománynak elsőrendű feladata a kutatás, új összefüggések, megoldások keresése, nem pedig az érdeklődő nagyközönség kiszolgálása. De azért az mégiscsak furcsa, hogy az egyik leginkább „embertudomány” mennyire elszakadt a mindennapi embertől. Persze a nyelvtudomány igyekszik olyan kérdésekkel foglalkozni, amelyek látszólag valós társadalmi problémák. De túlbonyolít, túlmagyaráz, elvész az elméletekben és a részletekben, és a megállapításai (ha egyáltalán vannak) nem vezetnek sehová. A legtöbb nyelvészeti kutatási program állami (kutatási) támogatással valós társadalmi problémát feszeget és kutat (anyanyelvoktatás, szövegértés, sérültek, romák nyelvi egyenlősége, a határon túli magyar nyelv helyzete, a jogi nyelv, az álhírek kérdései, a nyelvtechnológia és a mesterséges intelligencia). Am ezeknek a valóban fontos, izgalmas és hasznos témáknak a kutatása többnyire nyelvtudományi belügy marad, nem vált ki semmilyen közéleti hatást, vitát, figyelemfelhívást, nem megy át belőle semmi a gyakorlatba. A kutatási eredmények tisztességesen ki vannak mutatva, pályázati jelentésekben porosodnak, a kutatás el van számolva, de ha megvizsgálánk, hogy adott területen javult-e a helyzet, azt találnánk, hogy nem, vagy inkább romlott. A legtöbb esetben jobb is ez, merthogy a kutatási eredmények eleve alkalmatlanok is voltak bármilyen gyakorlati hasznosításra, leginkább csak a kutató és a kutatás reprezentálására szolgáltak. Vagyis a kutatás bármennyire is azt a látszatot kelti, hogy mennyire aktuális, fontos társadalmi kérdéssel foglalkozik, hasznosítható eredményre nem vezet.

A nyelvészet manapság (tisztelet a kivételnek) nem akar szólni közérdekű nyelvi jelenségekről, nyelvi problémákról, nem akar segíteni az emberek nyelvi konfliktusaiban, de még csak kíváncsivá sem akar tenni senkit a nyelvi kérdések iránti érdeklődés felkeltésével.

Befelé forduló nyelvészet

Eltűnt a filológiai (történeti és mai nyelvi jelenségekkel, szavakkal, szövegekkel aprólékosan foglalkozó) nyelvbúvárlat, amelynek nem volt célja valami nagy fölfedezés, pusztán adatokat keresett és talált, amelyeket esetleg

mások felhasználhattak. Viszont hasznos volt a történészek, irodalmárok, nyelvészek, de olykor még az orvosok vagy műszaki szakemberek számára is. Eltűntek a nyelvészeti lapokból az etimológiák, a szó- és szólásmagyarázatok. Az akadémiai nyelvészek áltudománynak, sőt károsnak minősítették a hagyományos nyelvművelést, így az is visszaszorult, gyakorlatilag eltűnt. Ma bármikor lehet sikeres dolgozatot írni az anyanyelvoktatásra visszavezethető nyelvi diszkriminációról, viszont aligha lehet megjelentetni olyan dolgozatot, amely a nyelvhelyességről szól. Pedig a nyelvművelés az ókori kezdetektől végigkísérte a nyelvtudományt, és legfőbb jellemzője az volt, hogy odafigyelt a mindennapi nyelvi gyakorlatra, felhívta a figyelmet a nyelvi változásokra. Persze sokféle nyelvművelőtípus volt. Egyesek olykor kíméletlen igazságosztó szerepben léptek föl, a tudós nyelvművelők viszont megértően alakították nyelvünket. Ilyen volt: Lőrincze Lajos, Kovalovszky Miklós, Tompa József, Szepes Gyula, Rácz Endre, Kemény Gábor, Murádin László, Grétsy László. Ennek a széles körű nyelvművelő tevékenységnek elméleti alapjait is megteremtették a kétkötetes *Nyelvművelő kézikönyv* grandiózus, nyelvtani-stilisztikai alapokon álló rendszerével. Az 1990-es évekig természetes volt, hogy a nyelvészeti folyóiratokban és a lapok nyelvi rovataiban (szinte minden lapnak volt valamilyen nyelvi rovata) folyamatosan szó esett friss nyelvi jelenségekről, a nyelvi divatról, a tömegkommunikáció nyelvéről, a reklámyelvről, a feliratokról, a nyelvi viselkedésről (illemről), nyelvi durvaságról, az iskolai nyelvhasználatról, a vallási nyelvi jelenségekről. Korábban a *Magyar Nyelvben* és a *Magyar Nyelvőrben* olyan írások is megjelenhettek, amelyek a firkálások, tetoválások, jelszavak, ruhafeliratok nyelvi megnyilvánulásait tárgyalták – ma ilyen nincs. Pedig a ma már csak kevesen lévő nyelvművelők az elmondhatóik annak, hogy a társadalom felől mekkora érdeklődés, figyelem irányul mindig a nyelvi kérdésekre, s hogy ez milyen szép szolgálat, egyben ötletadó és felhajtóerő számukra.

Talán mégsem természetes és semmiképpen sem célravezető, hogy a magyar nyelvtudomány annyi területről visszavonult, és különösen az utóbbi évtizedekben a mérhető, elszámolható, ismételhető, valamint a divatosnak kikiáltott nemzetközi tudományi trendekhez szigorúan és szolgáian ragaszkodva öncsonkítást hajtott végre.

A részterületekre bomlott nyelvtudomány annyira „eltudományosodott”, hogy elvesztette a közönségét, az anyanyelvi beszélőket.

Miért jutottunk ide?

Az elmúlt két évtizedben a tudományokban eluralkodtak az „akadémiai” kritériumok, számonkérlik a nemzetközi elismertséget, a nemzetközi tudo-

mányos irányzatokhoz való kapcsolódást, a nemzetközileg elfogadott tudományos eljárások (módszerek) alkalmazását. A tudománynak nemzetközi szintén kell helyt állnia. Ám ha csak mindig a nemzetközi szintre tekintünk, azzal összevetve viszonyítunk, akkor bizonyos témák, területek, műfajok háttérbe szorulnak. Egy példa. Ha ma valaki egy „trendi”, a nemzetközi és ennek nyomán a tudományos közösség által elfogadott, bejáratott „jelzővel” ellátott nyelvészeti diszciplínában, szigorúan annak elvei alapján, a leginkább ismert nevekre és eljárásokra hivatkozva bont ki valamit, akkor annak sokkal nagyobb esélye van a megjelenésre, mint annak, aki az írását nem öltözteti fel egy adott diszciplína terminológiájával, hivatkozási kultúrájával. Például éppen azért, mert van egy ötlete, meglátása („almája”, „álma”), ami nem kapcsolódik már bejáratott diszciplínához. Tehát az ötlet, a meglátás (a kreativitás és ennek nyomán az innováció) mintha háttérbe szorulna (holott ma már a csapból is az innováció folyik) – hiszen nincs még igazolva (verifikálva és falszifikálva), tehát ki tudná azt megítélni, meg egyébként is... Régen nem voltak ilyen tudományelvek, és mégis mindent meg tudtak ítélni.

Egyébként pedig – bár minden nemzetköziesíthető – vannak speciális helyi, ha úgy tetszik: nemzeti témák, amelyek adott helyen sokkal fontosabbak, mint a nemzetközi térben. Például a nyelvújítás érdekes lehet nemzetközi szinten is, de a mai magyar nyelvújítás már jóval kevésbé.

Noam Chomsky, a világhírű amerikai nyelvész nem szépeleg, hanem Orwellre utalva mondja, hogy bizonyos tudományos viselkedésmód „olyasfajta maszturbációs fantáziáláshoz hasonlít, amelyben a tények világa aligha számít” – idézi Chomskyt Sokal és Bricmont (2008: 344); és leleplező adatokat közölnek a posztmodern gondolkodás, az ismeretelméleti, kognitív és kulturális relativizmus, a „ködös korszellem” külföldi pápáiról (könnyen ráismerhetünk hazai követőikre, csak a hivatkozásokat kell nézni). (A „tudománymívelésről” és a „tudománymímelésről” lásd Balázs 2023, 2024.)

A tudomány egyetemesnek tartott nemzetközi mércéje már régen eltorzult. Alan Sokal és Jean Bricmont *Intellektuális improsztorok* című könyvében találjuk:

„Az az elképzelés, hogy a tudománynak rögzített és egyetemes szabályok szerint lehet és kell működnie, egyfelől irreális, másfelől veszélyes [...], naiv az az elképzelés, hogy léteznek kontextusfüggetlen szabályok egy elmélet verifikálására és falszifikálására; vagy másképpen fogalmazva, az igazolás kontextusa és a felfedezés kontextusa párhuzamosan fejlődik a történelemben” (Sokal–Bricmont, 2008: 105, 108).

Egészen egyszerűen minden tudományos kutatás nem szorítható egyetlen járomba; elég ha Newton almájára, Kekulé „álmára” vagy Bolyai Jánosnak a matematikát megújító fölfedezésére gondolunk. A legújabb Nobel-díjasaink is sokat tudnak erről.

Napjainkban teljesen egy kaptafára születnek tudományos dolgozatok: Bevezetés, Anyag és módszer, Eredmények, Következtetések. Az elvárásokba nem fér bele egy vadonatúj (még bizonyítatlan, elsőre talán teljesen meghökkenítő) ötlet, elképzelés. Bizonyos műfajokat, kisebb írásokat egyáltalán nem jegyez a tudományos munkát értékelő rendszer (tudománymetria). (A témához lásd Várady Tibor interjúját és tanulmányát: Balázs 2022: 289–307, különösen: 303–7.) Nem tudományos munka a szerkesztés, a szótárkészítés, a tankönyv-írás (oktatási segédanyag), a tudománytörténet, a könyvismertetés, a kritika, az ismeretterjesztő írás (olvasott lapokba vagy közösségi médiába). Ezért tűntek el a nyelvészeti folyóiratokból a meglepetést okozó tanulmányok, illetve a kisebb nyelvi adalékok, gyűjtések, szófejtések, könyvismertetések.

Ha végignézzük a két százévesnél is idősebb nyelvészeti folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* korábbi évfolyamait, állíthatjuk, hogy elődeink (a modern tudománymetrikai, azaz minőségbiztosítási elveket nem ismerve) mindig jó érzékkel döntöttek. Nincs szégyenkeznivalójuk az egykori szerkesztőknek, holott nem tudták, hogy mi a tudománymetria. Ha pedig tévedtek valamiben, az sem szégyellnivaló, hiszen a tudomány útja folyamatos „tévedéseken” át vezet. Ha kipróbálunk egy utat, és az nem tűnik sikeresnek, akkor lehet választani egy másikat, s legalább kizártunk egy fölösleges irányt...

Mi hiányzik?

Hiányoznak a mai nyelvészeti folyóiratokból a nyelvi kérdésekre utaló friss reflexiók, az izgalmas vitatémák: nyelv- és néprokonság, rovásírás, moldvai csángó, székely, palóc nyelvjárás(történet). Hiányzik a mai magyar nyelvészetből a népköltészetre és az irodalomra (a populáris irodalmat is beleértve) való reflektálás. A populáris kultúra nyelvéről jórészt semmilyen nyelvészeti reflexió nincs (leszámítva néhány nyelvművelő megjegyzést), holott valószínűleg a rap, a slam poetry, a valóságshow-k, valamint a berobbanó közösségi média influenszereinek, youtubereinek nyelvi világa megérné a folyamatos elemzést. Utóbbi témák egyetemi szakdolgozatokban még felbukkannak, de a nyelvészeti folyóiratok szerkesztőinek ingerküszöbét nem érik el. Anyanyelv-pedagógiai írások bőven születnek, viszont nem kapcsolódnak a napi nyelvi problémákhoz. Jóval többet kellene foglalkozni az anyanyelv-oktatás kimondottan gyakorlati kérdéseivel, hiszen minden jó szándékú

elméleti, pedagógiai kutatás, publikáció ellenére ma tömegesen jönnek ki az általános iskolákból írni-olvasni, előszóban fogalmazni nem vagy csak alig tudó fiatalok. És szükség lenne a korábban már említett, de nem értékelt tudománytörténeti búvárkodásokra: jeles elődök pályájának kutatására és bemutatására, mert a felejtés már szakmán belül is óriási. Ahol megszűnik egy tudományág érdeklődése a saját múltja iránt, ott a tudomány megreked. A tudományhoz hozzátartozna a különféle szellemi és személyi „mozgások” követése: ki, mikor, mit kutat, miről ad elő. Ugyanez a hiány tapasztalható az ismertetések-kritikák körében is. A kritika gesztusa és műfaja az elengedhetetlen tudományos dialógus (véleményütköztetés, álláspontok pontosítása, módosítása) nélkülözhetetlen eszköze. Kritika nélkül nincs hatékony társadalmi és tudományos működés. Persze olyan társadalmi és tudományos közegben, ahol senki sem tűri a bírálatot, viszont minden a zabolátlan érzelmek hangoztatásáról szól, elég nehéz érveken alapuló, megfontolt bírálatot írni. S ahogy a tespedő társadalmakban szokott lenni: bírálat csak „lefelé” lehetséges, fölfelé csak dicsérni szabad. Arra viszont akad több példa is, pedig teljesen idegen a tudomány világától, hogy egy kritika hatására nyilvános elhatárolódásra, aláírásgyűjtésre hívjanak föl.

Közösségi nyelvészet, közösségi nyelvművelés

Hankiss Elemér az 1980-as években több, nagy visszhangot kiváltó írásában hiányolta a közösségeket. Újra és újra megjelentette munkáit, mert közösségek a rendszerváltozás után sem akartak létrejönni. A tudományos közösségek is inkább osztódni kezdtek, egyre apróbb szekértáborokká, sőt már (ahogy a társadalomban is) inkább beszélhetünk egókról, személyekről. Jó lenne, ha az a színes, érdekes, hasznos, társadalmilag elkötelezett tudomány, azon belül a nyelvészet, amelyet eleink képviseltek, nem halna ki teljesen. (Ennek a lélekszerű nyelvészethez az alapjairól Szilágyi N. Sándor nyomán: Balázs 2022c, 2022d: 9–16.)

Vegyük példaként számos tudományterületen a „közösség” megjelenését! Előbb a néprajzban, folklórban és irodalomban is előforduló közösségi költészetet:

Közösségi költészet: Régi folklorisztikai-irodalomtudományi kategória

„a költészet olyan fajtáinak megnevezésére, amelyekben a hivatásos irodalomhoz képest nem az egyéni alkotó, hanem valamely közösség játszik fontos szerepet. Tipológiai értelemben ilyen jellegű a primitív irodalom, az ősköltészet, sőt ebbe a kategóriába sorolhatjuk a népköltészetet is. [...]

Folklorisztikánkban a közösségi költészet elnevezés inkább esztétikai, mint művészetszociológiai szempontból használatos, és a népköltészet közösségi jellegét hangsúlyozzák általa” (Voigt 1980: 330–1).

Következzenek a mai közösségi tudomány, közösségi gyakorlat formációi:

Közösségi régészet:

„Világszerte egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a lokális kezdeményezések, amelyek adott esetben mikroközösségi szinten biztosítanak lehetőséget a múlt megismerésére. A közösségi régészetnek hívott módszer lényege, hogy a régészeti munkát civil önkéntesként is segíthetik. A Soproni Múzeum 2018 óta nagy sikerrel üzemelteti közösségi régészet programját” (URL1).

Közösségi pszichiátria: A közösségi pszichiátriai gondozás elsősorban a krónikus pszichiátriai zavarokkal élő személyeket célozza meg, akik folyamatos gondozást igényelnek. A közösségi pszichiátriai gondozás magába foglalja a hozzátartozók bevonásával végzett házi gondozást, házi ápolást, akár az intenzív ellátást jelentő házi hospitalizációt, a 24 órás elérhetőséget, a kliensek nyomon követését. A közösségi pszichiátriai gondozó szorosan együttműködik a háziorvossal és más szolgáltatókkal, munkatársai mobilisak és a terápiás és rehabilitációs igények szerint kapcsolatba lépnek más segítőkkel (például a nappali klub, a drogambulancia, a családsegítő, a kórház munkatársaival), akikkel a teammunka elvei szerint együtt dolgoznak. A közösségi pszichiátriai gondozás ily módon a leghatékonyabb pszichoszociális rehabilitációt képes megvalósítani (URL2).

Közösségi filmkészítés, részvételi film (participatory video, film):

„Donald Snowden kanadai kutató alkalmazta először a Fogó szigeten egy elszigetelt halászközösség tagjaival 1967-ben. Snowden meggyőződése az volt, hogy egy adott közösség, a modern médiát használva, saját történeteit és problémáit személyes filmekben és videóüzeneteken keresztül feldolgozva képes leginkább az érdekérvényesítésre. A halászok egymás filmjeit nézve szembesültek azzal, hogy hasonló problémákkal küzdenek, és közösen fellépve változtatni tudnak a sorsukon. A filmeket megmutatták befolyásos döntéshozóknak és politikusoknak is, aminek az lett az eredménye, hogy párbeszéd indulhatott el a kormány és a fogói lakosság között. A film segítségével egy addig alulreprezentált közösség a saját hangján tudott megszólalni, és a kommunikáció ezen új eszköze képessé tette őket konkrét problémák kezelésére. [...] (A) PV-ként emlegetett, participatory video módszer erénye abban rejlik, hogy összekovácsolja a közösséget saját problémáik és szükség-

leteik közös felismerésére, önreflexióra késztet, amelyben a folyamat, a közös alkotás élménye sokkal fontosabbá válik, mint maga a végtermék. A módszert világszerte alkalmazzák különböző területeken a felzárkóztató projektektől kezdve terápiás és kommunikációs célokig. Nincsenek köbe vésett módszertani szabályai, szabadon adaptálható az adott közösség igényeihez.” (További gazdag példatár itt: URL3.)

A közösségi film(készítés) másik megnevezése: részvételi film. A részvételiség-alapú mozgóképkészítés közös eleme a hátrányos helyzetű csoportokkal történő közös tudástermelés a mozgókép médiumának segítségével, filmes facilitátorok és más szövetségesek közreműködésével. (A kérdésről részletesen lásd a *Replika* című folyóirat 2022-ben megjelent 124. számát, pl. Müllner 2022).

Közösségi irodalom: Az irodalmi befogadás, élmény elmélyítésére és sokszorozására szolgáló sokféle tevékenység. Ennek egyik formája a Juhász Anna által egy évtizede elindított, a formális könyvbemutatóktól különböző „irodalmi szalon”.

„Hatalmas igény volt arra, hogy legyen egy olyan találkozási pont, ahol tényleg irodalomról lehet beszélni. Sok embernek világossá vált, hogy az olvasás nem magányos tevékenység, hanem közösségi élmény: megosztjuk mindazt, amit egy-egy mű kinyit bennünk, ez alapja lehet egy jó diskurzusnak vagy akár egy randevúnak is. Értelmes dolgokról beszélgetni, személyesen – ez akkor nagyon hiányzott a városból és ezt szerettem volna behozni egyfajta rendezőelvként a szalonba. [...] Ma már ugyanolyan divat könyvek mentén beszélgetni, ahogy koncertre, színházba vagy kiállításra járni, valódi közösségi élménnyé vált. A könyvbemutató régen egy másik műfaj volt, nem volt meg az a közösségi irodalmi élmény, ami a többi művészeti ághoz felzárkózik, ez tudott kibontakozni a Szalonból. [...] az irodalom összeköti azokat, akik máskülönben nem is találkoznának egymással. Ennek a sikere adta az ötletet, hogy ezt a könyvklubot fordítsuk át valódi közösséggé, legyen hely a karantén után is arra, hogy beszéljünk” (Füredő 2020).

Közösségi nyelvészet, nyelvművelés

A továbbiakban nem elemezzük a népi pszichológia, avagy a nyelvészet témakörébe is vágó népi nyelvészet, népetimológia, népi terminológia leginkább „fölső”, elit nézőpontú, elítélő szemléletét, hanem fölvetjük a lehetőségét a nyelvi kérdések iránt nyitott, nyelvészeti szempontból is támogatható, értékelhető törekvéseknek, amelyeket a hasonlók mintájára közösségi nyelvészetnek (nyelvművelésnek) nevezünk el.

A közösségi nyelvészet új terminus, és a tevékenység kiindulópontja az a (jó értelemben vett) naiv vagy népi nyelvészeti érdeklődés, amelyet leginkább jellemez a nyelv eredete, egyedisége (sajátossága), működése, változása iránti érdeklődés, talán legjobban az új nyelvi jelenségek iránti érzékenység. Erre az érdeklődési motivációra reflektál (ha szükséges: épül rá) türelmesen, de szakszerűen a nyelvész, így kapcsolatot teremt a tudomány és a felhasználók (az anyanyelvi beszélők) között. A közösségi nyelvészet széles társadalmi hatóköre így érintkezik a népi és a tudományos (szakmai) nyelvészettel.

1. ábra. A közösségi nyelvészet kapcsolatai, hatóköre

Ez a kapcsolat természetesen nem szervezeten eddig is megvolt, de ezt – a meglévők mellett – új közösségi tevékenységi formákkal érdemes bővíteni, működtetni. A korábban is meglévő formák: nyelvi rovatok, ismeretterjesztő előadások, programok és írások ritkán váltak közösségi alkalommá. A nyelvészek korábban évtizedeken át működő társasági összefüggések, a „Kruzsok”, valamint az azt feltámasztani igyekvő Szarvas Gábor-asztaltársaság megszűnt. 1967 óta minden évben megrendezik az áprilisi magyar nyelv heti sorozatot, de ennek korai nagy sikere ma már a múlté, pedig sokféle új kezdeményezés kapcsolódott hozzá. A 2011-ben induló nyelvésztábor, ma már Élő magyaróra tábor sikeres közösségi program, viszont csak kevesekhez jut el. Szerencsére 2008-tól működik a Magyar Nyelv Múzeuma sokféle tartalommal, rendezvénnyel.

Az 1960-as években Grétsy László és Vargha Balázs által nagy sikerrel működtetett anyanyelvi játéklklub ugyancsak megszűnt, pedig a nyelvi fejlődők, próbák iránti érdeklődés folyamatos. Szerencsére Grétsy László (1974, 2012) két könyvben is összefoglalta az anyanyelvi játékok lényegét:

„felelősséggel állíthatom, [...] hogy az emberiség jelentős része [...] vonzódik [...] a nyelvi játékokhoz, még akkor is, ha ezt észre sem veszi. [...] a különféle nyelvi játékok, feladványok kiváló pedagógusok szakavatott magyarázatai ré-

vén a nyelvművelésnek és az anyanyelvi ismeretterjesztésnek tevéleges részévé válhatnak. Így például a betűjátékok többek között a hang és a betű viszonyának megértéséhez nyújthatnak segítséget; a helyesírással kapcsolatos játékok már eleve a helyesírási ismeretek megszilárdítására is szolgálhatnak; a betű-, szó- és képtalányok a nyelvi fantáziát, találékonyságot fejlesztik, ezenkívül a szójelentéstani ismeretek terjesztésének hasznos eszközei; a különféle versjátékok a fogalmazás és a stilsztika mezszyéire kalauzolják el a nyelvi játékok kedvelőit, résztvevőit” (Grétsy 2012: 16–7).

Egy másik ilyen, szövegtani tudományos megközelítésből fakadó gyakorlat a Petőfi S. János (Petőfi–Benkes 2006) által kifejlesztett kreatív nyelvi gyakorlatok.

Különösen a közösségi nyelvészet részévé kell tenni a retorikát mint közösségi tudományt és művészetet, amely Magyarországon a 2000-es évek elején kezdett visszatérni az iskolákba (az anyanyelvoktatástól az egyetemig), de mint szervezett és szerves tananyag méltó helyét a mai napig nem foglalhatta el. A retorika eredete szerint is közösségi jellegű, mert vizsgálati tárgyát a jelenléti vagy virtuális közösségi alkalmak működése (retorikai szituáció), a közös tudás megteremtése, megismétlése adja (Pölcz 2019). Sőt újabban a retorikát már nem pusztán mint a szövegalkotás eszköztárát, hanem mint társas intelligenciát, viselkedést, magatartást fogják föl. Utóbbi szerint a retorika olyan jelenség,

„amely az egyén számára a közösségbe való belépés készségeit, az önérvényesítés és mások megértésének képességeit nyújtja. Körébe tartoznak ezért azok az etikai megismerő készségek és tudnivalók, amelyekre szükség van a társas helyzetek értelmezéséhez, alakításához” (Aczél 2017: 8).

A retorikai szituációban óriási szerep hárul a megszólalóra: saját jelenlétének megteremtéséhez, a szóban forgó téma keretezéséhez elengedhetetlen, hogy tisztában legyen a hallgatósága ismereteivel, elvárásaival, nyelvi mintázataival – mindezt annak érdekében, hogy ne ejtsen érvelési hibát, és magát is jó színben tüntesse föl (Major 2024). A jelenlét – vagy népszerűbb szóval: a karizma – összehozza az embereket, hiszen összegyűlnék, egymásra figyelnek (egymáshoz kapcsolódnak), és élvezik, ha olyan valakit hallgathatnak, aki érdekes, a szívükhöz szól (Chance 2022). A retorika holisztikus tudomány: az egész emberről szól – értelemről és érzelemről egyaránt. Kiváló közösségi alkalma ennek az immár negyedszázados Kárpát-medencei Kossuth-szónokverseny, amely 2022 óta több intézmény és szervezet (Nemzeti Színház, ELTE TÓK, Petőfi Kulturális Ügynökség, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) együttműködéseként valósul meg. Valójában minden anyanyelvi

verseny – ha korszerű, korosztályhoz illeszkedő módon valósul meg – a közösségi nyelvészet része.

A közösségi nyelvészet ötvözni kívánja a nyelvi játékok iránti érdeklődésben rejlő motivációt, cselekvési hajlandóságot a szakmai programokkal. Ebből fakadt az Anyanyelvi piknik rendezvénysorozat gondolata, amely több részből álló, interaktív, cselekedtető, játékos program. 2023-ban, a magyar nyelv hetén a Nemzeti Színházban bontott zászlót, és az elmúlt időszakban fáradhatatlanul járja az országot, eljutott a határon túlra is, és mindenütt örömmel fogadják kicsit és nagyok. A program nyelvi játék része még szinte korlátlanul bővíthető (titkosírás, eszperente), de kiterjeszthető akár más jelrendszerekre is (tervbe is van véve A magyarság jelei című sorozat is).

2023	Budapest (Nemzeti Színház), Sátoraljaújhely, Berettyóújfalu, Kaposcs (Művészetek Völgye), Aranyosapáti, Ragály, Zamárdi, Kiscsösz, Tusnádfürdő (bálványosi szabadegyetem), Nagyvárad (Nagyvárad-Rét református közösség)
2024	Budapest, Berettyóújfalu, Szenna, Kaposvár (Takáts Gyula-emlékház) Szőlősgyörök, Nagyrákos, Devecser, Tihany (pütkösi liget), Széphalom (Magyar Nyelv Múzeuma), Anarcs, Lónya, Biharnagybajom, Szlovénia: Lendva, Göntérháza; Románia: Nagyvárad, Paptamási; Berente, Zalasabar, Debrecen (javítóintézet), Érd
2025	Kunszentmárton, Románia: Réty, Gelence, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda; Győr-Ménfőcsanak, Kisvárd, Aranyosapáti, Eger, Budapest, Szlovákia: Várhosszúrét

Közösségi szókincsbővítő játéknak tekinthető a Szómagyarító honlap (www.szomagyarito.hu). Ezen a fórumon bárki beírhatja az adott idegen szóra javasolt magyarítását, kiegészítheti magyarázattal és példamondattal, véleményezheti a mások által beküldött szavakat. Sokszor párbeszéd, vita alakul ki a nyelvhasználók között. Tekinthető egy folyamatosan bővülő digitális szótárnak is, ahol bárki kibontakoztathatja nyelvi kreativitását, szóalkotó leleményességét. A folyamatosan bővülő oldalon jelenleg (2025. június 11-én) 16 819 idegen szó 21 413 magyarítása olvasható, és bár ritkán terjednek el (társadalmiasulnak) az itt megalkotott kifejezések, de legalább van rá esély, valamint sajátos „fordításként”, szinonimaként lehet válogatni közülük.

16 819 idegen szóra	21 413 magyarítás
---------------------	-------------------

A közösségi nyelvészetben, nyelvművelésben azonban ezek a rendezvények csak kiindulását, ösztönzését jelenthetik a helyi, kisközösségi,

a nyelvi és néphagyományokhoz, kulturális szokásokhoz kapcsolódó további egyedi és a lehetőségekhez mérten folyamatos („hagyományteremtő”) tevékenységeknek.

A *Magyar Nyelvőr* 2022 óta erre a programra, útra törekszik (például a 2022. évi első számtól folyamatosan: Nyelvőr postája, az Új szavak, kifejezések vagy Az év szavai összeállításokkal, lásd: Minya 2025, Az év szavai, 2024. stb.) A társadalmiasító törekvések része a lapbemutatókon túl az anyanyelvi rendezvények (pl. az anyanyelvi piknik sorozat), a magyar nyelv hete, a magyar nyelv napi, az anyanyelvek napi rendezvények.

Szakirodalom

- Aczél Petra 2017. *Neked van igazad? Érvelés és meggyőzés a gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó. Budapest
- Az év szavai, 2024. *Magyar Nyelvőr* 297–8.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2025.2.297>
- Balázs Géza 2022a. *A Magyar Nyelvőr viharos története 1872–2022*. MNYKNT–IKU. Budapest. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.4.527>
- Balázs Géza 2022b. „A kisebbségi politika célja: a nyelv és kultúra fenntartása”. Várady Tibor jogászprofesszort kérdezi Balázs Géza. *Magyar Nyelvőr* 289–307. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.3.289>
- Balázs Géza 2022b. Lélekszerű nyelvészet In: Nagy Sándor István szerk.: *A nyelv mint lelkünk tükre. Szavak, szövegek, gondolatok*. MTA Modern Filológiai Társaság. Budapest. 22–30.
- Balázs Géza 2022d. *Folklór és nyelv. Folklór, művészet, irodalom, nyelv. Folklórlingvisztikai tanulmányok*. IKU. Budapest.
- Balázs Géza 2023. Tudományművelés és tudománymímélés.. In: Balázs Géza – Nagy Dániel (szerk.): *Valóság-hajlítás. Tudomány, művészet, média*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest. 23–33
- Balázs Géza 2024. Tudományművelés és tudománymímélés. *MeDok* 2/5–14. <https://medok.ro/hu/publication/medok-2024-2/tudomanymiveles-es-tudomanymimeles>
- Balázs Géza – Minya Károly 2025. Új szavak, kifejezések. *Magyar Nyelvőr* 440–2. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2025.3.440>
- Chance, Zoe 2022. *A bűvös kérdés és más meggyőzőési stratégiák*. Libri Kiadó. Budapest.
- Fürdös Zsanett 2020. „Az olvasás nem magányos tevékenység, hanem közösségi élmény” – interjú Juhász Annával, az Irodalmi Szalon alapítójával. <https://welovebudapest.com/cikk/2020/10/09/az-olvasas-nem-maganyos-tevekenyseghanem-kozossegi-elmeny-interju-juhasz-annaval-az-irodalmi-szalon-alapitojaval/> (Letöltés: 2020. 10. 09.)
- Grétsy László 1974. *Anyanyelvünk játéka*. Gondolat Kiadó. Budapest.

- Grétsy László 2012. *Nyelvi játékaink nagykönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Major Hajnalka 2024. Jelenlét és érvelés Perelman retorikai rendszerében. *Magyar Nyelvőr* 179–202. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.179>
- Minya Károly 2025. A Nyelvőr postája. *Magyar Nyelvőr* 436–9. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2025.3.436>
- Müllner András 2022. Bevezető a Replika Részvételi film című tematikus blokkjához. *Replika* 124/7–17. <https://doi.org/10.32564/124.1>
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa 2006. *A vízjel nem tűnik el olyan könnyen. Versek megformáltságának megközelítése kreatív gyakorlatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Pölcz Ádám 2019. A retorika közösségi jellege. *E-nyelv Magazin* 11/4. <https://e-nyelvmagazin.hu/2019/12/04/a-retorika-kozossegi-jellege/>
- Sebestyén Géza 1939. *Nyelv és nyelvtudomány. A nyelvelmélet alapelvei*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Könyvesboltja. Budapest. (Minerva-könyvtár 54. szám.) (Reprint: Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2020. Utószó: Simoncsics Péter.)
- Sokal, Alan – Jean Bricmont 2008. *Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal*. Második, javított kiadás. Typotex Kiadó. Budapest.
- Tánczos Vilmos 2007. Határhelyzet. Régheny Tamás interjúja Tánczos Vilmossal. *Ökotáj*. <http://okotaj.hu/szamok> 37–8.
- Voigt Vilmos 1980. Közösségi költészet. *Magyar néprajzi lexikon*, 3. Főszerk.: Ortutay Gyula. Akadémiai, Budapest. 330–1.
- URL1. <https://sopronimuzeum.hu/szolgalatasok/kozossegi-regeszet>
- URL2. <https://ebredesek.hu/modszereink/mi-az-a-kozossegi-pszichiatia/>
- URL3. https://medium.com/@_SkanDiary_/participatory-video-avagy-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-filmk%C3%A9sz%C3%ADt%C3%A9s-5de31d8f41a1

Balázs Géza

egyetemi tanár

Színház- és Filmművészeti Egyetem, Doktori Iskola,

Németh Antal Drámaelméleti Intézet, Budapest

E-mail: balazs.geza@szfe.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>

Minya Károly

nyelvész, főiskolai tanár

Nyíregyházi Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

E-mail: minya.karoly@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2421-3580>

Pölcz Ádám

egyetemi docens

ELTE Tanító- és Óvóképző Kar

Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék

E-mail: polcz.adam@tok.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0001-7039-8323>

Abstract

BALÁZS, GÉZA – MINYA, KÁROLY – PÖLCZ, ÁDÁM

COMMUNITY LINGUISTICS

This community study examines how the long-standing community (social, popular) paradigm of Hungarian linguistics became internalised around the time of the regime change (1990) with an emphasis on theory and internationalisation, and in particular with the promotion of science metrics. The study outlines the characteristics of science imitation (scientific behaviour, the copying of science for its own sake) and the ‘spiritual’ linguistics offered as a solution. The authors fundamentally agree with the consideration of theoretical and international perspectives but draw attention to the importance of community perspectives in Hungarian linguistics in light of current international trends in related disciplines (community psychiatry, archaeology, film, literature) to the importance of community perspectives in Hungarian linguistics and list existing examples of this.

Keywords: science imitation, soulful linguistics, science metrics, folk linguistics, community linguistics, community (participatory) film/archaeology/psychiatry/literature, rhetoric, mother tongue picnic, word explorer